B3355

PhD-DOLGOZAT TÉZISEI

ANJOU-KORI OKLEVÉLTÁR

XI.

1327

KÉSZÍTETTE:

ALMÁSI TIBOR

SZEGED

1995

I. A kitűzött kutatási feladat jelentősége, a munka célja

Történettudományunk a jelen évszázad végére komoly adósságot halmozott fel a középkori forráskutatások terén. A kiadatlan és úgyszólván ismeretlen levéltári források tömege ma már olyan nyomasztó teherként nehezedik a magyar medievisztikára, amely szinte megbéklyózza az 1301 és 1526 közötti korszakra vonatkozó történeti kutatásokat. Nem véletlen, hogy a nagy összefoglaló Magyarország történetnek éppen a második, az 1242--1526 közötti kötete hiányzik még, mert a feltáratlan forrástömeg elsősorban erre az időszakra vonatkozik. Az Árpád-kort illetően valamelyest jobb a helyzet az okleveles források feldolgozottsága és hozzáférhetősége szempontjából, hiszen itt könnyebben áttekinthető, kisebb tömegű iratanyagról van szó, amelynek feltárását már döntő részben a múlt századi forráskutatások elvégezték, s az Árpád-kori okleveleket feldolgozó kiadványok sora e században is tovább gyarapodott elsősorban Szentpétery Imre, Borsa Iván és Györffy György alapvető forrásfeltáró publikációi révén. Ahogyan azonban az oklevelezés tömegessé válása a 14. század elejétől az iratanyag megsokszorozódását eredményezi, úgy állítja a növekvő forrástömeg egyre nehezebb feladat elé az Anjou-, a Zsigmond-, a Hunyadi- és a Jagelló-kort áttekinteni igyekvő kutatókat. Eme nagy korszakok forráskutatási feltételei, lehetőségei, tervei és törekvései terén jó száz éve még érvényesült valami kiegyenlítettség -- talán a Jagelló-kort

kivéve --, hiszen vagy komoly forráskiadvány-sorozatok indultak el, vagy legalább megszülettek ilyennek a tervei. A 20. század második évtizede után azonban törés következett be, a nagy forráskiadói vállalkozások torzóban maradtak, a Zsigmond-kor esetében pedig az elkészült terv, illetőleg a megindult feldolgozás hosszú évtizedekig nem juthatott el a megvalósulásig, a közzétételig. Kétségkívül kedvezőtlenül hatott ebben a történettudományi, történetfilozófiai szemléletmód megváltozása is, mert ahogyan a szellemtörténeti irányzat mind meghatározóbbá vált a történettudományban, úgy csökkent az erőteljes érdekeltség a tényanyag, a források szisztematikus feltárásában. A huszas/harmincas években megfogalmazott nagy hatású elméleti konstrukciók adatbázisukat tekintve főleg a korábban közzétett forrásokból építkeztek, s mert nem adtak kellő ösztönzést a további feltáró munkára, az ilyen jellegű kutatások lassan háttérbe szorultak, a forráspublikációk pedig megritkultak. A helyzet tovább romlott a második világháborút követően, hiszen a gyorsan dominánssá váló, s a megelőző "polgári" történetírást mindúntalan cáfolni igyekvő marxista történetírás energiái elsőrendűen az átértékelésre irányultak. Mivel a hegemonikus ideológiák hatása alatt átpolitizálódó történetírás látószögéből mindig sokkal fontosabb a dolgok "helyes" beállításának kimunkálása, mint a dolgok pontos megismerése, és mert "feje tetejükről talpukra állítani" elsősorban a már ismert tényeket kellett, a továbbiakban is hiányzott az erős érdekeltség a forrásbázis szisztematikus szélesítésére.

A középkori forrástudományok 1945 utáni fokozatos

leértékelődését állító kijelentés akkor is érvényes, ha szembeállítható vele néhány alapvető jelentőségű, az 1950-es években napvilágot látott, ill. készült forráskiadvány: Kumorovitz L. Bernát "Veszprémi regeszták"- kötete, Mályusz Elemér Zsigmondkori oklevéltára, vagy Szentpétery Imre kritikai jegyzékének Borsa Iván általi folytatása. Az ötvenes évek történettudományának eme kétségkívül maradandó -- akár a legmaradandóbbaknak mondható -- produktumai igen paradox keletkezésűek. A legkevésbé sem a preferált kutatási főirány termékeinek, hanem bizonyos fokig egy sajátos helyzet kényszerszülte eredményeinek tekinthetők. E munkák ugyanis döntően annak köszönhették létrejöttüket, hogy a hivatalos történettudomány által gyanakvással kezelt, legfeljebb megtűrt státusú tudósok jó esetben még leginkább e területeken végezhettek szakmai munkát. Az oklevelekkel való bíbelődés, a középkori forrásfeltáró publikációk nem igen jelentettek veszélyt az uralkodó ideológiára, nem adtak alkalmat a véleménynyilvánításra, a sulykolt alapigazságokat gyengítő kérdésfeltevésre, a dolgoknak egyáltalán valamiféle beállítására, értelmezésére, értékelésére. És noha a szóban forgó forrástudományi alkotások méltán foglalnak el kiemelkedő helyet az utókor értékítéletében, mégis, annak a háttérbeszorítottságból eredő másodrendűségnek, amellyel a középkori forrástudományokat a hivatalos történettudomány az ötvenes évektől három évtizeden át kezelte, hosszú távon roppant káros következményei lettek. A megbecsültség és a preferálás hiányából adódó értékvesztés a hatvanas/hetvenes évekre csaknem elsorvasztotta a középkori

forráskiadást, s legfeljebb néhány speciális tematikát felölelő forráspublikáció jelent már csak meg. A nagyszabású forrásfeltáró vállalkozások iránt nem volt meg a kellő indíttatás, de fogyatkozott a hozzáértő és elhivatott kutatók tábora is, amit csak súlyosbított, hogy a latinoktatás háttérbe szorulásával mind bizonytalanabbá vált a megfelelő utánpótlás kinevelése is. Ebből adódott, hogy Fügedi Erik egy, a hazai középkorkutatást az 1980-as évek elején áttekintő, a Századok-ban megjelent elemzésében a hazai középkori forráskiadás helyzetét egyenesen kétségbeejtőnek minősítette. Keserűen vetette össze a hetvenes évek szerény hazai termését a szomszéd államokban akkoriban megjelent és azóta is tovább bővült kiadásokkal.

A felismerést, hogy hosszú távon e helyzet tarthatatlan, illetve a változtatás időszerűségét több körülmény is elősegítette. Világszerte megélénkült az érdeklődés a középkor kutatása iránt, s olyan új kutatói megközelítések és módszerek jelentkeztek -- kivált az elektronikus adatrögzítés elterjedése következtében --, amelyek követéséhez elengedhetetlen előfeltétel volt a széles és rendszerezett forrásbázis. A nyolcvanas évek elejétől észrevehetően lazult a történettudomány korábbi szoros kötődése a politikához, s a nagyobb szakmai belső szabadság olyan értékrendváltáshoz vezetett a történettudományban, amely azt eredményezte, hogy fokozatosan és mind általánosabban az ideológiai megbízhatóság szempontjai elé kerültek a szakmai felkészültség, igényesség és korrektség követelményei. Mivel a hetvenes/nyolcvanas évek folyamán bekövetkezett egy generációváltás is a történettudományban, egyre fontosabb szerep

jutott annak az egyetemi tanulmányait zömmel a hatvanas években elvégző nemzedéknek, amely újfajta problémaérzékenységgel jelentkezett, másféle megközelítésekkel próbálkozott, kiszabadult a megkérdőjelezhetetlen történettudományi "törvényszerűségek" örökös visszaigazolásának kényszere alól, többször nagy visszhangot kiváltó publikációk sorában pedig magasra emelte a szakmai igényesség mércéjét. A 14. századtól Mohácsig terjedő időszakot intenzíven kutató Engel Pál, Kristó Gyula, Kubinyi András, Solymosi László és Szakály Ferenc munkáinak közös vonása, hogy új eredményeiket nagyrészt intenzív levéltári kutatások, a korábbi forrásbázis jelentős kiszélesítése révén érték el. Lényeges körülménynek tekinthető az is, hogy a tudósi iskolázotságot még 1945 előtt szerző, idősebb történésznemzedék tagjait a nyolcvanas évek második felére már egyre inkább jelentőségükhöz méltó tisztelet és megbecsültség övezte, ők pedig -- akár szakmai indíttatásuk okán, akár mert maguk is több évtizeden keresztül végeztek intenzív forráskutatásokat -- úgyszintén erősen érdekeltek voltak a középkori forráskiadás megerősödésében, s vagy szakmai tekintélyükkel támogatták a nagyszabású vállalkozások terveit, vagy -- mint Borsa Iván és Jakó Zsigmond -- maguk is tevőleges részt vállaltak valóra váltásukban. Az 1980-as évtizedben tehát már a magyar medievisztika előrelépésének legelemibb érdekeként jelentkezett a szisztematikus forrásfeltárás igénye, s ennek következtében jól érzékelhető fordulat következett be a középkori forráskiadás megélénkülésében. Az elmúlt évtizedben megjelent okmánytárak több mint 15 ezer tudományos igénnyel feldolgozott oklevelet tettek

hozzáférhetővé a kutatás számára, s ha a szűkülő anyagi források a közzététel ütemének felgyorsulását nem is ígérik, a megindult sorozatok munkálat alatt levő kötetei alapján a következő 10 évben is közel hasonló számú közzététel várható, amennyiben a legnagyobb kiadási vállalkozások megkapják a szükséges minimális támogatást. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a feltárásra váró iratanyagon belül egyenetlenség tapasztalható a feldolgozásban a Hunyadi- és a Jagelló-kor rovására, ahol továbbra is változatlanul súlyos adósságok terhelik a medievisztikai kutatásokat.

A több mint három évtized után folytatódó Zsigmondkori oklevéltár mellett a másik, horderejében és a feltárandó anyag nagyságában azzal vetekvő vállalkozás az 1990-es kiadási évvel megindult Anjou-kori oklevéltár. A sorozat különleges fontosságát több körülmény indokolja. Mindenekelőtt utalni kell rá, hogy a középkori magyar történeti kutatások számára az Anjou-korral kezdenek mind viszontagosabbakká válni a forrásadottságok, tehát nagyon is célszerű innen indítva nekilátni a hiányosságok felszámolásának. Tagadhatatlan továbbá, hogy e században indokolatlanul és méltánytalanul háttérbe szorult a 14. századi magyar királyság e nagy jelentőségű korszakának kutatása. 1920-szal megszakadt egyrészt a több mint négy étized alatt 7 kötetig -- az 1359. évig -- jutott Anjoukori Okmánytár kiadványsorozat, amely a korszak válogatott iratanyagát tette közzé, másrészt pedig hosszú évtizedekig nem akadt olyan tudós sem az Anjou-kor kutatásában, aki a századfordulón működött Pór Antal elkötelezettségével folytatta volna ezen időszak nagy mélységű

és teljes körű vizsgálatát. Az 1970-es évektől ismét élénkülő érdeklődés eredményeként megjelent szakpublikációk kellően igazolták a forrásalapok bővítésének szükségességét, illetve bizonyították azt is, hogy az Anjou-korszakról alkotott, sok vonatkozásban még Pór Antal által kialakított kép mennyire pontatlan és bizonytalan. Még a korábbi politikatörténeti ismeretek is csak főbb vonalaikban állják meg helyüket, s pontosításukhoz, továbbá a több mint nyolc évtizeden át működő Anjou-állam szerkezetének, mindennapjainak jobb megismeréséhez, elkerülhetetlenül elvégzendő feladat a ránk maradt forrásanyag szisztematikus feltárása.

Az efféle indíttatások nyomán megszülető kiadványsorozat a megvalósítás terveinek elkészítésével és az iratanyag felmérésével a hetvenes/nyolcvanas évek fordulóján vette kezdetét. A könyvészeti adatbázis felállítását célzó előmunkálatok 1983-ban kezdődtek, míg az oklevélfeldolgozás a sorozat első néhány kötete számára a nyolcvanas évek második felében indult meg. A vállalkozás célját, illetve azzal összhangban a feldolgozás főbb alapelveit a Kristó Gyula főszerkesztőségével működő, Blazovich László, Érszegi Géza, Makk Ferenc alkotta szerkesztőbizottság határozta meg. Mint az a sorozat nyitókötetének előszavában olvasható, a kötetekben "mindazon levéltári források helyet kapnak jobbára regeszta formájában, amelyek 1301. január 1. és 1387. március 30. között keletkeztek, s az Anjou-kori Magyarország területére vonatkoznak. Nem vettük számításba azokat a forrásokat, amelyek az időnként Magyarországhoz tartozó dalmát tengerparti városok belső ügyeiről

szólnak, valamint nem gyűjtöttük össze azokat a forrásokat sem, amelyek magyar pénzek külföldi előfordulásáról tanúskodnak." A fentiek szellemében az oklevéltár az Anjou-kor egészének teljes iratanyagára kiterjedő módszeres feltárást tűzte céljául, ennek megfelelően a sorozat valamennyi kötetének elkészítőjével szemben ezen kutatási feladat megvalósítása jelenti az elsődleges követelményt, így tehát a jelen, az 1327. év iratanyagát feltáró kötetnek is mindenek előtt e célkitűzést kellett teljesítenie.

II. A feldolgozás főbb elvei és technikája

Az 1327-es év feldolgozásának három bázisát -- hasonlóan a sorozat többi kötetéhez -- a Magyar Országos Levéltár két, 1526 előtti oklevélgyűjteménye, a Diplomatikai Levéltár és a Diplomatikai Fényképgyűjtemény anyaga, valamint a csak nyomtatásban rendelkezésre álló okmányok köre képezte. Miután a dolgozat az Anjou-kori oklevéltár XI. köteteként készült el, a munkálatok során mindvégig azok az alapelvek voltak irányadóak, amelyeket a vállalkozás szerkesztőbizottsága a sorozat egészére vonatkozó érvénnyel kidolgozott, illetve amelyek gyakorlatba átültetése az első, mintául szolgáló kötetek megjelenésével megtörtént. Ezen elvek legfőbb elemeinek összefoglalása az I. kötet előszavában olvasható. A sorozat egészére érvényes alapelvek követése természetesen felmenti az egyes kötetek szerkesztőit ama közvetlen felelősség alól, amellyel a feldolgozásban alkalmazott eljárásokért viselni tartoznának, ennek azonban az az ára, hogy igen korlátozott a lehetőség az

esetleges újítások bevezetésére. Mivel a regesztaszerű feldolgozások terén nincs általánosan elfogadott, az apró részletekbe menően is érvénnyel bíró szabályzat, így roppant fontos, hogy a legnagyobb szabású feltáró jellegű vállalkozások legalább önmagukon belül többé kevésbé konzekvens rendszerben maradjanak, s azt az egyes kötetek szerkesztői az alapvonalakat sértő sűrű változtatásokkal ne tegyék felismerhetetlenné, illetve bizonytalanul követhetővé a későbbi kötetek számára.

Az 1327-es év kötete jelen formájában két típusba sorolható változtatásokat mutat a korábban megjelent kötetekhez képest. Ezek egy része a kiadásra kerülő változatban már nem fog eltérésként jelentkezni, és csak a disszertáció szempontjai indokolták a változtatást. Egyrészt a névmutató terjedelmi okok miatt nem került bele a disszertációba, a megjelenő kötetben azonban természetszerűleg a szokásos formában és elvek szerinti felépítésben helyet kap majd. Másrészt a méltóságsorokat illetően történt változtatás, azaz a munka jelen formájában teljes egészében a regeszták részeként rögzíti a méltóságviselők felsorolását, s nem a VII--VIII. kötetben megtalálható mellékelt táblázatos megoldással. A megjelenő kötet viszont már az utóbbi közlésmódot fogja követni. Itt az eltérésre ama kedvező helyzet kihasználása ad magyarázatot, hogy a munka két formában kerülhet ki a szerkesztő kezéből, és mert kétségkívül kényelmesebb teljes egészében látni -- s nem a táblázatok állandó lapozgatásával privilégiumonként rekonstruálni fáradságosan -- a méltóságnévsorokat, a kis példányszámú változat megengedte, hogy a kézírásssal amúgy is rögzített névsorok a maguk egészében

kerüljenek be a disszertációba, amit a helytakarékosság követelménye a nyomdai változatban nem tűr meg.

A változtatások második típusának esetei valóban eltérést jelentenek a korábbi kötetek gyakorlatától, ám valamennyi apróbb módosítás belül marad azon a határon, amelyen túl már a sorozat alapelveinek fellazítása lenne felvethető; így elsősorban is praktikus célzatú, finomító jellegű újításokról van csak szó. A regeszták szövegén belül kétféle módosítás történt. A fia/lánya-típusú személynévjelölésben, miután gyakori a nagyszülő és olykor az azt megelőző ős feltüntetése is, a leszármazási láncok megértést nehezítő egyhangúságának megtörése érdekében annak a neve elé, akiről az oklevélben szó van, kettőspont került, miként e megoldással a Zsigmondkori oklevéltárban és más regesztapublikációkban is találkozni lehet. Hasonlóképp gyakorlatias célja volt annak a változtatásnak, amely a több példányos oklevelek kéziratonkénti névalakváltozat-jelölését illeti. A sorozat elvei szerint, ha megvan -- és olvasható -- az eredeti példány, csak annak névalakformái és azok variánsai kapnak helyet a regesztákban, amennyiben viszont nincs meg az irat eredetije, a legkorábbiban olvasható névalak lesz a forma regnans, a többi példánybeliek pedig kerek zárójelek között szerepelnek. Mivel a felsorolt névalakvariánsok rögzítésén túl célszerű az egyes névváltozatok kéziratonkénti azonosítására is módot adni a felhasználóknak, ha két példánynál többnek a kézbe vételével készült a regeszta, a zárójeleken belül az egyes alakváltozatok előtt a kéziratok apparátusbeli azonosítójele -- és nem a levéltári jelzet -- biztosítja az azonosítást. Két

meglevő példánynál értelemszerűen fölösleges az olvasást zavaró azonosítójelek feltüntetése, hiszen a forma regnans mellett ilyenkor önmagában a zárójel elegendő az elkülönítéshez. A harmadik változtatást ugyancsak a praktikum vezette; a könyvészeti apparátusban a hivatkozások az oldalszám mellett minden esetben megadják a publikált oklevél kötetbeli sorszámát is, ami főképp olyan regesztaközlések visszakeresését egyszerűsíti, ahol egyazon oldalon több oklevélregeszta is megtalálható.

Az oklevélfeldolgozás módszere kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy az minden esetben az oklevelek fényképeiről, illetve mikrofilmekről történt, azaz a kéziratokat nem állt módomban kézbe venni. A regeszták szöveginformációjára nézve ennek nemigen lehet azon túl komoly jelentősége, hogy sok esetben feltehetően tisztábban lehetett volna látni az írásképet közvetlenül a kéziratban, és feltételezhető az is, hogy néhány, az olvashatatlanságra utaló kipontozást talán el lehetett volna kerülni. A fényképen/filmen alapuló feldolgozás magyarázza az oklevelek külső leírásának szűkösségét, az irat anyagára vonatkozó információk elmaradását. A külső jegyek leírásában egyedül az eredetiben fennmaradt okmányok pecsétjei képeznek kivételt, amelyeket valamennyi kötet számára megnéz egy-egy levéltáros szakember, s a rájuk vonatkozó rövid információkat a kötetszerkesztő rendelkezésére bocsátja. E kötethez a pecsétleírásokat Rácz György, a Magyar Országos Levéltár levéltárosa készítette el. Az eredetiben fennmaradt oklevelek hátoldalára vonatkozó információkat a kötetszerkesztő rögzíti.

Ezek teljességét illetően azért nem lehet megnyugtatóan biztosat mondani, mert előfordul olykor, hogy sem a mikrofilm, sem a levéltári fényképek nem tartalmazzák a hátoldal felvételét.

Technikailag a munkálatokban mindvégig az a törekvés volt meghatározó, hogy egyazon oklevél valamennyi példánya egyidejűleg legyen feldolgozva, mert ezáltal igen sok párhuzamosság, újra meg újra adódó szövegösszevetés, állandó kiegészítési kötelezettség válik elkerülhetővé, vagy legalább mérsékelhetővé, s lényegesen megkönnyebbedik az apparátus összeállítása, a kéziratszövegek egymáshoz való viszonyának megállapítása. Természetesen a fentebb sorolt kellemetlen vesződségeket teljes egészében nem lehet elkerülni, hiszen a feldolgozandó állományról előzetesen felállított egyesített kronológiai mutató a kiinduláskor soha nem lehet tökéletes. Éppen az állomány egészének feldolgozása hozza felszínre az időrendi pontosítások és mutatóbeli korrekciók lehetőségét, amiből minden esetben kényszerűen a korábban feldolgozott és késznek vélt regeszták megváltoztatása, utólagos kiegészítése következik. Az oklevelek közötti tartalmi összefüggések felismerése és az ezeket tükröző keresztutalások elhelyezése ugyancsak állanóan megkövetelik az anyagban az újólagos kiegészítő beavatkozásokat. És noha a kész oklevélgyűjtemény a számozott regeszták formájában már nagyon is tagolt, egymástól mereven elválasztott elemi egységekből építkező alkotásnak látszik, valójában az nagyon is burjánzó szálakkal egybefűzött kerek egész, emiatt pedig az összes regeszta egyugyanazon pillanatban, az utolsó mutatótétel feldolgozásakor tekinthető csak befejezettnek, mert csak ekkor lesz kizárttá,

hogy bármelyikben ismét változtatást kelljen eszközölni. Az egy-egy regesztát érintő, előre meg nem mondható számú újólagos változtatás kényszere a kötet befejezéséig kétségkívül szétdarabolja a regeszták megalkotásának folyamatát, ami miatt nehezen mellőzhető és igen fontos fázisa a munkának a végső teljes kontroll elvégzése, a kész és lezárt regeszták ismételt egybevetése valamennyi kézirattal, továbbá a bennük foglalt keresztutalások rendszerének visszaellenőrzése.

A feldolgozás módszere kapcsán kell szót ejteni az Anjou-kori oklevéltár regesztáinak egy sajátos, viszonylag nagyszámú csoportjáról, az említett oklevelek köréről. A vállalkozás kezdeti céljai azt a törekvést is magukban foglalták, hogy képet lehessen alkotni egy-egy évkör teljes anyagának feldolgozása révén a szélesedő íráshasználatnak, az oklevelezésnek a kiterjedtségéről, illetve az egyes iratkibocsátók működésének az elevenségéről. Emiatt nemcsak a szövegükben rendelkezésünkre álló dokumentumok képezik a feldolgozás alapját, hanem figyelemmel kell lenniük a kötetszerkesztőknek az iratokban előforduló oklevélhivatkozások minden esetére. Nyilvánvalóan semmilyen problémát nem jelent az az eset, amikor az oklevélemlítés mellett sikerül megtalálni az anyagban teljes szövegében is a hivatkozott iratot, amelyről a regeszta is készül, apparátusa pedig utal az említő oklevélre. Ugyancsak problémátlanok azok a tartalmi átírások, amelyek ugyan nem adják az oklevél szövegét, de a kibocsátó mellett feltüntetik a dátumot -- legalább az évet --, gyakran közlik a pecsétre vonatkozó információkat, rögzítik az irat jogi tartalmát vagy annak legalább egy lényeges mozzanatát,

s e tartalmi átírások a levéltári időrendi mutatókban is külön egységekként szerepelnek. Ezekről minden aggály nélkül elkészíthető és elkészítendő a regeszta. Az oklevélhivatkozások jelentős része azonban sokkal fogyatékosabb információkat közöl, s leglényegesebb hiányosságuk éppen a keletjelölés elmaradása, ami rendkívül megnehezíti regisztrálásukat. Szerencsés esetben -- például perek időpontokhoz köthető fázisain belül elhelyezve, vagy az említő oklevél más kronológiai fogódzói alapján -- megadható a hivatkozott irat kibocsátásának időintervalluma, s ha az a feldolgozott évbe esik, különösebb gond nélkül regesztázható az oklevél. Az időintervallum megadásához a terminus post quem kikövetkeztethetősége kell, hiszen a terminus ante quem legrosszabb esetben is megadható az adott évnél feldolgozott említő oklevél keltével. Ha nem adható meg azonban a szilárd terminus post quem, már egyáltalán nem bizonyos, hogy nem az előző évben/években vagy bármennyivel korábban keletkezett iratról történt az említés. Ilyen esetben nem marad más lehetőség, mint a közölt tartalmi elemek alapján valószínűsíteni, hogy elképzelhető-e, avagy teljesen kizárható-e a hivatkozott oklevélnek abban az évben való keletkezése, amelyet a készülő kötet feldolgoz. További kérdésként felvetendő ilyen esetekben az is, hogy az említésben van-e annyi tartalmi információ, amennyi alapján rekonstruálható az említett irat tárgya, ez alapján pedig végsőként eldöntendő, hogy megéri-e a regisztráció érdeke a kronológiai bizonytalanság felvállalását, avagy nem. A sorozat alapelvei pusztán egy típus esetén szólnak elutasítólag az említések önálló regesztakénti felvételében, az ügyvédvalló

levelek tekintetében. Az összes többinél a kötetszerkesztő ítélete a döntő, s a bizonytalan helyzetekben a választott megoldás kétségtelenül szubjektív elemeken is múlik, amiből az következik, hogy az említések nyomán készített regeszták hordozzák magukban a leginkább a tévesztés, különösen a kronológiai elhelyezés elvétésének lehetőségét.

A feldolgozás munkálataival kapcsolatban érdemes végül utalni néhány, az anyag egészére vonatkozó számadatra. Nem mintha önmagában egy-egy kötetnél lényeges tanulságokat lenne érdemes levonni a teljes iratanyag különböző szempontok szerint felállított kategóriáinak egymáshoz viszonyított arányaiból, hiszen a fennmaradás esetlegessége kétségtelenül torzítólag hat és nagy szóródásokat eredményezhet egy-egy évnél. Következtetéseket is megengedő statisztikai vizsgálatokra nyilvánvalóan évek egymásutánjában feltüntetett adatsorok összehasonlítása teremthet csak lehetőséget.

Nagyon nehéz számot mondani az anyag terjedelmére vonatkozóan. Ilyen szám a kötetbe foglalt regeszták száma, azaz 635. Nyilvánvaló azonban, hogy ez nem a feldolgozott szövegek száma, hanem az 1327-es évből rögzíthető oklevelek száma. A dátum szerint pontosan megfogható iratokból ennél kevesebb van, mert a kikövetkeztetett dátumú 102 oklevél a levéltári mutatókban általában nem, illetve csak igen ritkán tűnik fel tartalmi átírás minősítéssel önálló regisztrált tételként. Ugyanakkor, mert a feldolgozás minden fellelhető oklevélpéldányra kiterjedt, a 635 regesztához lényegesen nagyobb számú oklevélszöveget kellett vizsgálat alá vonni. Bonyolítja a számolást, hogy a regeszta

elkészítéséhez a nyomtatott oklevélszövegek vizsgálatát is el kellett végezni, ráadásul jó néhány oklevélnél nincs is a fennmaradásnak más formája, mint a nyomtatás. Meg lehet tehát számolni a feldolgozott szövegegységeket, azaz az elolvasott összes kéziratot és az összes kiadást. Ebben viszont az lehet félrevezető, hogy nagyon sok kiadás korábban megjelent olvasatot vesz át s nyomtat ki változatlan formában, tehát fölösleges többször számolni az ilyeneket. A feltüntetett korábbi regesztákat sem érdemes külön szövegegységekként számításba vonni, csak olyankor, ha az oklevél más formában nem volt fellelhető. E szűkítésekkel a kötetben feldolgozott szövegegységek száma 1284. A 635 regesztából 299 esetben állt rendelkezésre az oklevél eredeti példánya, amelyhez még 5 eredeti oklevél számolható hozzá másodpéldányként. További 122 regeszta átírásról készült, 14 pedig másolatból, tehát 435 estben állt rendelkezésre kéziratos oklevélszöveg. A szövegükben fennmaradt oklevelek száma a csak kiadásokban fellelt okiratokkal növelhető tovább; ilyen 47 akadt, többségükben pápai oklevelek. Összesen 482 regeszta mögött áll tehát oklevélszöveg. Ez 483-ra módosítható a csak magyar fordításban meglevő egyetlen tétellel. (A szövegükben fennmaradt oklevelek megszámolásakor nem vettem tekintetbe az iratok esetleges csonkultságát.) Tartalmi átírás után 45, kéziratos regisztrum alapján 2, kiadott regesztából 3, említés nyomán pedig 102 regeszta készült. Az oklevelek kiadottságát illetően a kötetben rögzített 635 oklevélből 340 esetben állt rendelkezésre kiadás. (E magas számot bizonyos mértékben torzítja, hogy az említett oklevelek is emelik a

számot. Ha az említő oklevél nyomtatásban napvilágot látott, e kiadások annyiszor szerepelnek a számolásban, ahány oklevélemlítés van bennük.) A kötet 264 kiadatlan oklevelet dolgoz fel. A maradék 31 oklevélről kiadás ugyan nem készült, de regesztát már publikáltak róluk.

III. A feldolgozás főbb eredményei

A feldolgozás legfőbb eredménye voltaképpen igen egyszerűen összefoglalható; azaz, reményeim és szándékaim szerint a dolgozat rögzít minden olyan adatszerű információt, amely a levéltári forrásokban az 1327. évből fennmaradt és Magyarország története szempontjából hasznosítható. A feltárt anyag és az ideális teljesség között mindössze néhány kiküszöbölhetetlen hibaforrásból adódhat -- mennyiségileg valószínűleg nem számottevő -- eltérés. Feltételezhető, hogy akadhat még néhány, a levéltári mutatókban regisztrálatlan, ezután előkerülő, lappangó kézirat. Kétségtelen az is, hogy a levéltári mutatók téves besorolásai nyomán is kimaradhatott az anyagból olyan oklevél, amelynek az elkészült kötetben lenne a helye. Végezetül teljesen nyilvánvaló, hogy mert véges az átnézett oklevélpublikációk száma, a kiadványok körének további bővítése is magában hordozza a regisztrálható oklevelek gyarapításának lehetőségét. A feltárt anyag egészéhez viszonyítva azonban legfeljebb néhány százaléknyi lehet a fenti okokból kimaradt iratok aránya, tehát még megszorítással is megközelítő

teljességként kell a kötetbe foglalt feldolgozást tekinteni.

Ezen eredmény értékét sok dimenzióban lehet mérlegelni. A legfontosabb megközelítés természetesen a kötetnek a vállalkozás egészében elfoglalt helyéből adódik, ugyanakkor azonban ettől elválasztva külön is felvethető a munka jelentősége, pusztán az 1327-es év feltárása szempontjából. Az előbbi tekintetében hosszú távú célokhoz kell az eredményt mérni. Ahogyan a sorra napvilágot látó kötetek közelítenek a folyamatossághoz, úgy lehet egyre több szempontú vizsgálatokban hasznosítani a felszínre hozott mérhetetlen tömegű információhalmazt. Az adatok felhasználhatósága akkor is igen sokoldalú lehetőségeket hordoz, ha a vállalkozás elsődlegesen történettudományi indíttatású. A társadalomtudományok minden olyan ága meríteni tud ugyanis a nagy adattömegből, amely valamiképpen ráutalt az írott emlékekben megőrződött információk felhasználására. Így a nyelvtudománytól a történeti ökológiáig számos területen hasznosítani lehet a sorozat által tömegével elérhetővé váló okleveles adatokat. A lehető legtágabb hasznosíthatóságot értelemszerűen a feldolgozás teljességre törekvése, a szűkítő szempontok minimalizáltsága biztosítja. Fölösleges hosszabban is kitérni annak a jelentőségére, hogy az egyszeri, esetleges adatok adatsorokkal lesznek majd valamikor folyamatosan szembesíthetőek a vállalkozás egésze révén. Ahhoz, hogy ez mielőbb elérhetővé váljék, a "nagy egész" célját állandóan szem előtt tartva kell felvállalni az egyes évek teljes feldolgozásának jóval hálátlanabbnak tűnő feladatát.

Önmagában egy év feltárásának célul tűzésekor a távlatos

"egész" szolgálatán túl nem igazán lehet kerek és értelmes, határozott eredményt ígérő célt megfogalmazni. Ebben visszájára fordul a teljesség felvállalása, hiszen ha a kutatási cél konkrét és határozott irányt kap, az rögtön az anyag szűkítése felé viszi el a feldolgozót. A "minden rögzíthetőt rögzíteni" célkitűzés felvállalása ebben az értelemben olyan döntés, amely óhatatlanul sok lemondást hordoz, hiszen csak nagyon kevés felszínre kerülő kérdés, probléma kapcsán van meg annak az esélye, hogy pusztán egy év irataiból a válasz, a megoldás is megragadhatóvá váljék. A természetes helyzet általában inkább az, hogy folyamatok pillanatnyi metszetei látszanak, a teljes vertikum pedig csak sokkal később, kötetek sorában rajzolódik majd ki. Újabb és újabb árnyalatok, figyelemre érdemes apró mozzanatok, gazdag adalékok tömege az, ami közvetlenül egy-egy kötet eredményeként feltárul, ezeket pedig önmagukban nehéz és elhamarkodva nem is célszerű hasznosítani. Az intézményrendszer működésére vonatkozó finom részleteknek, vagy a lassú léptékben módosuló társadalommal, gazdasággal és szokásrenddel kapcsolatos benyomásoknak -- a vizsgált egy évnyi időkeretet tekintve -- aligha szabad komolyabb érvényű kijelentések megfogalmazására is alapot adó jelentőséget tulajdonítani. Ugyanakkor az kétségtelen, hogy a kibontakozó részletek számtalanszor valamilyen új kérdés felvetésének lehetőségét rejtik magukban, s késztetést adnak egy-egy figyelmet érdemlő mozzanat szemmel tartására a későbbiekben. Az 1327. évben jól megragadható például I. Károly király igyekezete a királyi birtokállomány megerősítésére, illetve restaurálására. A munkálatok alatt levő 1328-as kötet alapján bizonyos, hogy a

folyamat átnyúlt a következő évre is, ezért a királyi törekvés egészéről, jelentőségéről és eredményéről nem érdemes még nyilatkozni, a dolog alakulására azonban hasznos a feldolgozásban előrehaladva odafigyelni. Hasonlóképpen feltűnően sok adat került elő 1327-ben tartott generalis congregatio-ról, ami olyan benyomást kelt, mintha a köztudatban élő képnél intenzívebb lett volna a kapcsolat az országvezetés és a megyei nemesség között. Könnyelműség lenne azonban több év egymásutánjának e szempontból elvégzett vizsgálata nélkül általánosító kijelentéseket tenni. Érdekes jelenség az 1327. év országbírói ítéletleveleiben, hogy sűrűn előfordul -- különösen a súlyosabb ügyekben -- a bírótársakként közreműködő országnagyok név szerinti felsorolása. A korábban megjelent kötetek nyomán újnak tűnik e gyakorlat, de a dolognak az országbírói ítélkezésben való jelentőségéről, illetve érvényéről megint csak óvatosan szabad nyilatkozni, ugyanakkor figyelni kell rá a továbbiakban. Rengeteg jogtörténetileg, elsősorban a perjogi tekintetében hasznosítható részlet került felszínre, ám itt is nélkülözhetetlen a tág időkeretbeli kontrollanyaggal az összevetés.

A feltárás során persze -- különösen kiadatlan iratok regesztázásakor -- nagy bősséggel bukkantak fel közvetlen eredménynek tekinthető adatok is. Az eddigi kutatásokban felhasználatlan oklevelek minden információjukban lehetőséget kínálnak korábbi ismeretek bővítésére, kiegészítésére, legyen szó akár helytörténeti, akár régészeti, akár archontológiai, akár genealógiai, vagy éppen akár névtani hasznosíthatóságukról. A szisztematikus oklevélfeldolgozás diplomatikai eredményeit is

fontos hangsúlyozni. A feltárt példányok szövegeinek összevetése, egymáshoz való viszonyuk tisztázása ugyanis nemcsak filológiai jelentőségű, hanem diplomatikai hozadéka is lehet. A kötet elkészülte révén -- eredeti példányok mellett tüzetes feldolgozás alá vetett tartalmi átírásokból -- előkerült két, eleddig ismeretlen Árpád-kori királyi oklevél, továbbá egy királynéi, valamint egy ifjabb királyi oklevél, amelyek szintén ismeretlenek voltak korábban. Szerencsés igazolást kapott a sorozatnak az a feldolgozói elve is, amely kiterjeszti az oklevélvizsgálatot a sok újkori másolatú iratpéldányra is. Ennek köszönhetően lehetett egy 19. századi másolatból megállapítani Gölnicbánya IV. László királytól elnyert privilégiumának, s I. Károly király erről készült első megerősítésének keltezését. Az eddig ismert szöveghagyomány mindkét iratot csonkult formában tartotta fenn, a szóban forgó másolat viszont egy ennél korábbra visszanyúló másik szöveghagyomány egyedüli megőrzőjeként a teljes szöveget tartalmazza. A kötet kiemelkedően fontos jelentőségű iratának, a nagyszombati királytalálkozó alkalmával megkötött magyar--cseh államszerződés okmányának sem volt eddig ismert az eredeti példánya. A Fejér György okmánytárában hozzáférhető változat rossz, néhol alig értelmezhető olvasatot ad. A feldolgozás során a Diplomatikai Fényképgyűjtemény állományából előkerült az oklevél Prágában őrzött eredetijének fényképfelvétele, amely kiváló állapotban maradt fenn. Egyetlen latin szövegközlésként ennek olvasata kapott helyet a kötetben.

Végezetül említést érdemel az elkészült dolgozat archivisztikai jelentősége. Bár nem volt megfogalmazott kutatási

célkitűzés a levéltári állomány-, illetve mutatórevízió elvégzése, a teljes körű feltárással azonban ez mégis megtörténik a Hungarica-anyagot illetően. Amikor a kötetekben az egyes oklevelek teljes levéltári apparátusa összeáll, ez egyszersmind a feldolgozott időszak oklvélanyagáról egy könnyen használható iratrandező segédlet elkészültét is jelenti. Érdemes ebből kiindulva áttekinteni a levéltári mutatókat, és egyenként megvizsgálni az eltéréseket. Ezeknek alapvetően két típusuk lehetséges. A kötetek tartalmaznak olyan levéltári jelzeteket, amelyek nincsenek benne a mutatókban. Ilyenkor szinte bizonyos, hogy kiegészítésre szorul a mutató, mert a feldolgozó valamilyen úton -- többnyire kiadásbeli régi jelzet alapján -- azonosítani tudta a mai jelzetet, amely vagy kimaradt a mutatóból, vagy rossz helyen van regisztrálva. A másik típusú eltérést azok az esetek jelentik, amikor a kötetben nem fordulnak elő a mutatók által regisztrált jelzetek. Miután a regesztázás kiindulópontját az időrendi mutatók képezték, valamennyi tételüknek át kellett menniük a feldolgozó kezén. Tehát ha valamely tétel mégis kimaradt a kötetből, érdemes kontrollálni, hogy nem rossz mutatóbeli regisztráció-e az oka ennek. Az esetek egy részében bizonyosan az, ugyanakkor másik részében az irat nem Hungarica természete magyarázhatja az eltérést, és persze elvileg nem zárható ki a feldolgozó által vétett hiba sem. Mindenesetre az egészen nyilvánvaló, hogy egy-egy kötet -- elsősorban is az időrendi mutatókban -- viszonylag gyorsan elvégezhető korrekciókra teremt lehetőséget.

A regesztákat záró levéltári apparátusok a mutatókban

előforduló tévedések kiszűrése mellett további pontosításokra is módot adnak. A csak évvel datált vagy datálásában csonkult iratok jelentékeny részénél teljes bizonyossággal ki lehet egészíteni a keltezést, hiszen a feldolgozáskor nyilvánvalóvá vált tartalmi azonosság alapján sokszor odaállítható az ilyen oklevelek mellé teljes dátumsort tartalmazó szövegváltozat is. Az anyag egészében való jobb eligazodást a levéltári mutatókhoz képest éppen azáltal biztosítják a kötetek apparátusai, hogy egyértelműen egyben tartják az azonos oklevelek iratpéldányait. Emellett annak a jelentőségéről sem szabad megfeledkezni, hogy az apparátusok a feltárás komplex jellegéből adódóan megadják a konkordanciát a feldolgozott időszak teljes kéziratanyaga és az iratkiadások, illetve regesztagyűjtemények között. A sorozat korábbi köteteinek ilyesforma segédletként való hasznosíthatósága nagyon sokszor bebizonyosodott az 1327-es évet feltáró kötet készítésekor -- számos alkalommal így lehetett újabb, a levéltári időrendi mutatókban nem regisztrált iratpéldányokra bukkanni --, ezért a munka során mind nagyobb jelentősége lett az archivisztikai szempontok szem előtt tartásának.

IV. A dolgozat témaköréből megjelent publikációk

-- Néhány Árpád-kori oklevél emléke 1327. évi okiratokban. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 96 (1992) 39--46.

-- Az 1327. évi nagyszombati királytalálkozó szerződéslevele. Aetas 1994. 1. szám. 151--157. (társszerzővel).

-- Az 1328. évi országbíróváltás okleveles adatai. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. Koszta László. Szeged, 1995. 19--37.

-- Megjegyzések Gölnicbánya Kun László királytól elnyert privilégiumához és megerősítéseihez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 102 (1995) (megjelenés előtt).